

Мария Чернева (Велико Търново)

ХРИСТОЛОГИЧНИТЕ ВЪЗГЛЕДИ НА АПОСТОЛСКИТЕ МЪЖЕ

В апостолската епоха и преплитащата се с нея епоха на апостолските мъже знанието на Църквата за Христос произтича непосредствено от устното предание и от опитния живот на тялото Христово в светата Евхаристия и в света. Това знание все още не е облечено в терминологията на елинската философия, както това става в богословието от следващите векове. Езикът на апостолските мъже използва образността на новозаветните съчинения и я обогатява. Появяват се първите смели употреби на гръцки думи в надвишаващо обичайното им използване значение, какъвто е например изкованият от св. Игнатий Антиохийски израз „καθολικὴ ἐκκλησία“. Тези нови думи и изрази, без които не можем да си представим по-късното богословие, много често засягат точно христологичната същност на Църквата – защото най-осезателното усещане у вярващите в първите векове е усещането за единството на Църквата като едно тяло.

Христологичните възгледи на апостолските мъже могат най-добре да се обобщят чрез изобразяването на Църквата като тяло Христово в почти всички техни съчинения. Иисус Христос е Божи Син, приел човешкото естество, пострадал и възкръснал заради нас, Който на всяка евхаристийна трапеза, в единството на църковната община около епископа, отново и отново предлага на верните същата тази Своя възкресена плът и кръв като залог за бъдещото Царство.

В Учение на дванадесетте апостоли Господ говори за Себе Си така: „Нека на всяко място и във всяко време да Ми се принася чиста жертва; защото Аз съм велик Цар – казва Господ – и Моето име е почитано сред народите“ (14, 3)¹. Само този, който е свят, може да пристъпи към Господ в светата Евхаристия и да приеме „духовна храна и питие и вечен живот“ („πνευματικὴν τροφὴν καὶ ποτὸν καὶ ζωὴν αἰώνιον“ – 10, 3), а тези, които

¹ „Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ῥηθεῖσα ὑπὸ κυρίου` „Ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ προσφέρειν μοι θυσίαν καθάραν` ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμί, λέγει κύριος, καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστόν ἐν τοῖς ἔθνεσι.“ – *La doctrine des douze Apôtres (Didachè)*, éd. et trad. Willy Rordorf et André Tuilier, Sources Chrétiennes N 248, Paris 1978, с. 192.

не са свети, трябва да се покаят (10, 6)². В *Дидахи* е изразена твърда увереност в скорошното пришествие на Исус Христос и хилядолетното му царуване с праведниците на земята³.

Авторът на *Послание на Варнава* убедено утвърждава божеството на Исус Христос, като разкрива символичното значение на старозаветните текстове чрез многобройни и често твърде свободно съчетани цитати. В това утвърждаване писателят дори се противопоставя на това Христос да бъде наричан „Син Давидов“ (12, 10), служейки си с цитати от псалмите на Давид (*Пс. 109, 1*)⁴. Но от друга страна, той поставя особено силен акцент върху реалността на Въплъщението на Сина Божи: „Защото ако Той не беше дошъл в плът, как хората биха се спасили, виждайки Го, щом като не могат да вдигнат очи към лъчите на слънцето, което един ден няма да съществува и е дело на Неговите ръце?“ (5, 10)⁵. Това подчертаване на значението на Въплъщението на Христос и то в евхаристиен контекст (9, 13 – 9, 16) уравновесява крайно спиритуалистичното отношение на Псевдо-Варнава към старозаветните текстове, отричащо конкретната им историческа ценност за християнството⁶.

Другият писател, в чиито съчинения Въплъщението заема централно място, е св. Игнатий Антиохийски. В посланията си той утвърждава с еднаква сила и настойчивост както божеството, така и човечеството на Сина Божи (*Ефес. VII, 2*)⁷. Но въпреки че утвърждава пълнотата

² „Εἰ τις ἄγιός ἐστιν, ἐρχέσθω· εἴ τις οὐκ ἐστι, μετανοεῖτω· Μαριναθά· Ἀμήν.“ – *La doctrine des douze Apôtres (Didachè)*..., σ. 180-182.

³ Хилиастични възгледи се наблюдават също при апостолския мъж св. Папий Йераполски, както и при някои писатели от следващите два века. Вж. И. Цоневски – Цоневски, И. *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели* (Второ редактирано и допълнено издание), т. I, библиография: Л. Тенекеджиев, С., 2008, с. 92.

⁴ Вж. И. Цоневски – Цоневски, И. *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели...*, т. 1, с. 128.

⁵ „Εἰ γὰρ μὴ ἦλθεν ἐν σαρκί, πῶς ἂν ἐσώθησαν οἱ ἄνθρωποι βλέποντες αὐτόν, ὅτε τὸν μέλλοντα μὴ εἶναι ἥλιον, ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχοντα, ἐμβλέποντες οὐκ ἰσχύουσιν εἰς τὰς ἀκτίνας αὐτοῦ ἀντοφθαλμησαί;“ – *Epître de Barnabé*, éd. et trad. P. Prigent et R. A. Kraft, SCh N 172, Paris 1971, с. 110.

⁶ В тази връзка Ф. А. А. Саурé пише, че „крайният спиритуализъм“ на автора, „който отрича „буквата“, показва дори с тази своя крайност силата на неговата вяра в божеството на Спасителя“. – Саурé, Ф. А. А. *Précis de Patrologie. Histoire et doctrine des pères et docteurs de l'Église*, t. I, livres I et II, Société de S. Jean l'Évangéliste, DESCLEE et Cie, éd. Pontificaux, Paris – Tournai – Rome, 1927, с. 35.

⁷ „Εἰς ἰατρός ἐστιν, σαρκικός τε καὶ πνευματικός, γεννητὸς καὶ ἀγέννητος, ἐν σαρκί γενόμενος Θεός, ἐν θανάτῳ ζωὴ ἀληθινή, καὶ ἐκ Μαρίας καὶ ἐκ Θεοῦ, πρῶτον παθητὸς καὶ τότε ἀπαθής, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν.“ – Ignace d'Antioche, Polycarpe de Smyrne, *Lettres et Martyre de Polycarpe...*, с. 64.

и целостта на двете природи, проявени в Личността на Иисус Христос, в посланията си св. Игнатий говори много повече за явяването на Сина Божи в плът, за това че „Той наистина е бил от Давидовия род по плът, Син Божи по Божия воля и сила, наистина роден от Дева, кръстен от Йоан, за да се изпълни всяка правда от Него, наистина прикован в плът заради нас при Понтий Пилат и тетрарха Ирод [към дърво], от плода на което – богоблаженото Негово страдание – сме ние, за да вдигне знаме във вековете чрез възкресението за Неговите светии и вярващи, дали сред юдеите, или сред езичниците, в едно тяло на Неговата Църква“ (Смирн. I, 1-2)⁸.

Това непрекъснато напомняне в посланията на св. Игнатий, че Христос има наистина човешка плът, се дължи на появилата се в края на първи век ерес на докетизма, отричаща реалността на плътта на Христос, а следователно и на Неговата жертва, и на спасението на човека. Свети Игнатий непрестанно предупреждава за опасността това лъжливо учение да разкъса целостта на местните Църкви. Идването в плът на Божия Син е спасително за християните, които чрез вкушването на тази реално пострадала и реално възкресена плът в светата Евхаристия могат реално да бъдат участници в спасителното единно тяло на Църквата и наследници на Божието Царство (Смирн. VII, 1). С реалността на Въплъщението Антиохийският епископ свързва и реалността на собствения си мъченически подвиг. Неговото уподобяване на Христос в страданието, смъртта, а и във Възкресението, не би било възможно без Въплъщението: „Защото ако тези неща бяха направени привидно от нашия Господ, [то] и аз съм окован привидно. А и защо предадох себе си на смърт, на огън, на меч, на зверовете? Защото близо до меча означава близо до Бога; при зверовете – у Бога; само (това да бъде) в името на Иисус Христос“ (Смирн. IV, 2)⁹. Пълнотата на човешката природа на Христос, според св. Игнатий е истинското основание за богоуподобяването на човека.

⁸ „... ἀληθῶς ὄντα ἐκ γένους „Δαυὶδ κατὰ σάρκα“, υἱὸν Θεοῦ κατὰ θέλημα καὶ δύναμιν Θεοῦ, γεγεννημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου, βεβαπτισμένον ὑπὸ Ἰωάννου, ἵνα πληρωθῇ πᾶσα δικαιοσύνη ὑπ’ αὐτοῦ ἀληθῶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου τετράρχου καθηλωμένον ὑπὲρ ἡμῶν ἐν σαρκί, ἀφ’ οὗ καρποῦ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ θεομακαρίστου αὐτοῦ πάθους, ἵνα „ἄρῃ σύσσημον“ εἰς τοὺς ἀγίους καὶ πιστοὺς αὐτοῦ, εἴτε ἐν Ἰουδαίῳ εἴτε ἐν ἔθνεσιν, ἐν ἐνὶ σώματι τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ.“ – Ignace d’Antioche, Polycarpe de Smyrne, *Lettres et Martyre de Polycarpe...*, с. 132-134. Използван превод – *Светоотеческо наследство. Изборник, С., 2001* (прев. Св. Риболов), с. 44.

⁹ „Εἰ γὰρ τὸ δοκεῖν ταῦτα ἐπράχθη ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ γὰρ τὸ δοκεῖν δέδεμαι. Τί δὲ καὶ ἑαυτὸν ἔκδοτον δέδωκα τῷ θανάτῳ, πρὸς πῦρ, πρὸς μάχαιραν, πρὸς θηρία; ἀλλ’ ἐγγὺς μαχαίρας ἐγγὺς Θεοῦ, μεταξὺ θηρίων μεταξὺ Θεοῦ ἴσον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰσοῦ Χριστοῦ.“ – Ignace d’Antioche, Polycarpe de Smyrne, *Lettres et Martyre de Polycarpe...*, с. 136. Използван превод – *Светоотеческо наследство, с. 45.*

За св. Климент Римски Иисус Христос е път на спасението: „Това е пътят, възлюбени, в който намираме спасението, Иисуса Христа, Първосвещеника на нашите приношения, Застъпника и Помощника в нашата немощ“ (36, 1)¹⁰. И тук Спасителят е наречен „Първосвещеник“, както в редица новозаветни и по-късни текстове. Като говори за Божия Син, св. Климент проявява голяма близост с идеите на *Послание до Евреите* (3: 7) и интерпретира споменатите в него старозаветни цитати (*Пс. 103: 4; Пс. 2: 7-8; Пс. 109: 1*). Посочено е божеството на Спасителя – Той е „си-яние на величието“ на Бога и „с толкова е по-горен от ангелите, с колкото по-славно от тях име е наследил“ (36, 2)¹¹. В това послание липсва така характерният за посланията на св. Игнатий Антиохийски и за *Послание на Варнава* акцент върху значението на Въплъщението и свързаното с него обожение на верните чрез постоянното им враждане и възрастване в плътотата на тялото Христово. Спасението чрез Иисус Христос се разглежда главно в аспекта си на изпълнение на заповедите на Спасителя и подчинение на волята на „висшестоящите“ („οί μεγάλοι“ – 37, 4), както и във взаимното подчинение един другиму в единството на църковната община (38, 1).

В *Послание до Филипяните* на св. Поликарп Смирненски Божият Син е „нашият Господ Иисус Христос, и Сам вечен Първосвещеник“, Който ще даде на вярващите в Него „дял и участие между светиите“ (XII, 2). Смирненският епископ св. Поликарп, също като св. Игнатий Антиохийски, подчертава значението на Боговъплъщението в спасителното Божие домостроителство и се противопоставя категорично срещу разрушителното за единството на Църквата учение на докетите: „Защото всеки, който не изповяда, че Иисус Христос е дошъл в плът, е антихрист. И който не изповяда свидетелството на Кръста, от дявола е. И който извращава предсказанията на Господа за собствените Му страдания и казва, че няма нито възкресение, нито съд, този е първороден на сатаната.“ (Филип. VII, 1)¹².

¹⁰ „Αὕτη ἡ ὁδός, ἀγαπητοί, ἐν ἣ εὕρομεν τὸ σωτήριον ἡμῶν, Ἰσοῦν Χριστόν, τὸν ἀρχιερέα τῶν προσφορῶν ἡμῶν, τὸν προστάτην καὶ βοηθὸν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν.“ – Clément de Rome, *Épître des Corinthiens*, éd. et trad. A. Jobert, SCh N 167, Paris 1971, с. 158. Използван превод – Св. Климент Римски, *Две послания до коринтяните*, СИ, С., 2001 (прев. от старогр. доц. д-р Д. Димитров), с. 121.

¹¹ „...ὅς ἂν ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ τοσοῦτω μείζων ἐστὶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον ὄνομα κεκληρονόμηκεν.“ – Clément de Rome, *Épître des Corinthiens*, éd. et trad. A. Jobert, SCh N 167, с. 202. Използван превод – Св. Климент Римски, *Две послания до коринтяните*, с. 121-123.

¹² „Πᾶς γὰρ ὃς μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστόν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχριστός ἐστιν· καὶ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸ μαρτύριον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν· καὶ ὃς ἂν μεθοδεύῃ τὰ λόγια τοῦ κυρίου πρὸς τὰς ἰδίαις ἐπιθυμίαις καὶ λέγῃ μῆτε

В Мъченичеството на св. Поликарп Иисус Христос е наречен „Цар и Учител“ („*βασιλέα καὶ διδάσκαλον*“ – XVII, 3), „единородният Негов отрок“ („*τοῦ παιδὸς αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς*“ – XX, 2), Който ще събере „Неговите избраници в Неговото небесно царство“ („*μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ εἰς τὴν οὐράνιον βασιλείαν αὐτοῦ*“ – XXII, 3). Той е „Спасителят на нашите души и Водител на нашите тела, и Пастир на цялата Църква, [пръсната] из вселената“ (XIX, 2)¹³. Изразено е божеството и човечеството на Спасителя, есхатологичното присъствие на Църквата в света и силата на мъченическия подвиг като начин на спасение и единение с Христос.

По-специфични са христологичните възгледи в *Пастир* на Ерм. Писателят говори за Иисус Христос алегорично, с притчи, без да споменава името Му. Иисус Христос е изобразен като „човек с толкова висок ръст, че надвишаваше кулата“ („*ἄνθρωπος τις ὑψηλὸς τῶ μεγέθει, ὥστε τὸν πύργου ὑπερέχειν*“ – Притча IX, 6, 1). Той е „славният Мъж, Господарят на цялата кула“ („*ὁ ἄνθρωπος καὶ κύριος ὄλου τοῦ πύργου*“ – Притча IX, 7, 1), Който проверява с пръчка един по един камъните на кулата, за да установи тяхната годност (Притча IX, 6, 3). Същевременно Иисус Христос се появява в съчинението в образа на ангел, който поверява вярващите на пастира на покаянието (Притча X, 1-3)¹⁴. Синът Божи едновременно е древната скала, върху която е построена кулата, но и новата врата, „която е била направена наскоро, за да могат тези, които трябва да бъдат спасени, да влязат през нея в Божието царство“ (Притча IX, 12, 3)¹⁵. На Сина Божи „се крепи цялото творение“ (Притча IX, 14, 5) и Той е крепост за тези, които „не се срамуват да носят Неговото име“ (Притча IX, 14, 6)¹⁶. Независимо че трудно може да се говори за обосновани христологични идеи при Ерм (той е в най-малка степен богослов от апостолските мъже), тези разнородни алегорични образи отразяват църковното учение за божествената и човешка природа на Иисус Христос и участието Му в Божието домостроителство.

ἀνάστασιν μήτε κρίσιν, οὗτος πρωτότοκός ἐστὶ τοῦ σατανᾶ.“ – Ignace d'Antioche, Polycarpe de Smyrne, *Lettres et Martyre de Polycarpe ...*, с. 186. Използван превод – Светоотеческо наследство, с. 63.

¹³ „*Καὶ εὐλογεῖ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν σωτῆρα τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ κυβερνήτην τῶν σωμάτων ἡμῶν καὶ ποιμένα τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην καθολικῆς ἐκκλησίας.*“ – Ignace d'Antioche, Polycarpe de Smyrne, *Lettres et Martyre de Polycarpe ...*, с. 234. Използван превод – Светоотеческо наследство, с. 85.

¹⁴ *Le Pasteur*, éd. et trad. R. Joly, Sch N 53 ..., с. 358.

¹⁵ „*Ὅτι, φησὶν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τῆς συντελείας φανερὸς ἐγένετο, διὰ τοῦτο καινὴ ἐγένετο ἡ πύλη, ἵνα οἱ μέλλοντες σώζοσθαι δι' αὐτῆς εἰς τὴν βασιλείαν εἰσέλθωσι τοῦ Θεοῦ.*“ – *Le Pasteur*, éd. et trad. R. Joly, Sch N 53, с. 316.

¹⁶ „*Αὐτὸς οὖν θεμέλιος αὐτοῖς ἐγένετο καὶ ἠδέως αὐτοὺς βαστάζει, ὅτι οὐκ ἐπαισχύνονται τὸ ὄνομα αὐτοῦ φορεῖν.*“ – *Le Pasteur*, éd. et trad. R. Joly, Sch N 53, с. 324.

За всички апостолски мъже Иисус Христос е вечностьшествуващ Бог и Божи Син, явил се в плът, пострадал и възкръснал от мъртвите за човешкото спасение, Глава и Център на единството на Своята Църква. Христологичните възгледи на тези древни християнски писатели произтичат от и са израз на опита от служението им като епископи, учители или пророци в живота на единното тяло на Църквата.

Цитирана литература:

А. Извори и преводи:

Clément de Rome, *Épître des Corinthiens*, éd. et trad. A. Jobert, SCh N 167, Paris 1971. *Épître de Barnabé*, éd. et trad. P. Prigent et R. A. Kraft, SCh N 172, Paris 1971.

Ignace d'Antioche, Polycarpe de Smyrne, *Lettres et Martyre de Polycarpe*, éd. et trad. P. Th. Camelot, SCh N 10, Paris 1969.

Hermas, *Le Pasteur*, 51, éd. et trad. R. Joly, SCh N 53, Paris 1958.

La doctrine des douze Apôtres (Didachè), éd. et trad. Willy Rordorf et André Tuilier, Sources Chrétiennes N 248, Paris 1978.

Јевтић, Ат. Дела апостолских ученика, Требиње, 2002.

Св. Климент Римски, *Две послания до коринтяните*, Синодално издателство, София, 2001 (прев. от старогр. доц. д-р Д. Димитров).

Светоотеческо наследство. Изборник, С., 2001 (прев. Св. Риболов).

Учение на дванадесетте апостоли (увод, текст и изяснения от проф. прот. Ив. Гошев), ГСУ-БФ, т. XVIII, 8, 1940/41 г.

Б. Литература:

Sayré, F. A. A. *Précis de Patrologie. Histoire et doctrine des pères et docteurs de l'Eglise*, t. I, livres I et II, Société de S. Jean l'Evangeliste, DESCLEE et Cie, éd. Ponctificaux, Paris – Tournai – Rome, 1927.

Цоневски, И. *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели* (Второ редактирано и допълнено издание), т. I, библиография: Л. Тенекеджиев, С. 2008.

Summary

Mariya Cherneva (Veliko Turnovo)

The Christological Views of Apostolic Men

The Christological views of apostolic men stem directly from the oral tradition and from the experienced life of Christ's body in the holy Lord's Table, and in the world. For the writers of that age, Jesus Christ is an embodiment of the Son of God who came into the world to assume the sins of the believers in Him, and by joining with Himself to open the way to the kingdom of God before them. Some of these writers (Barnabas, St. Ignatius of Antioch, St. Polycarp of Smyrna) place a strong emphasis on the Incarnation of Jesus Christ in polemics with the emerging heresy of Docetism. Whether the Christian ideas of apostolic men are expressed either directly or through allegorical images, in all works they reflect the church doctrine of the divine and human nature of Jesus Christ and his participation in God's economy.

Keywords: Jesus Christ, Christological Ideas, Apostolic Men, Lord's Table, Joining.